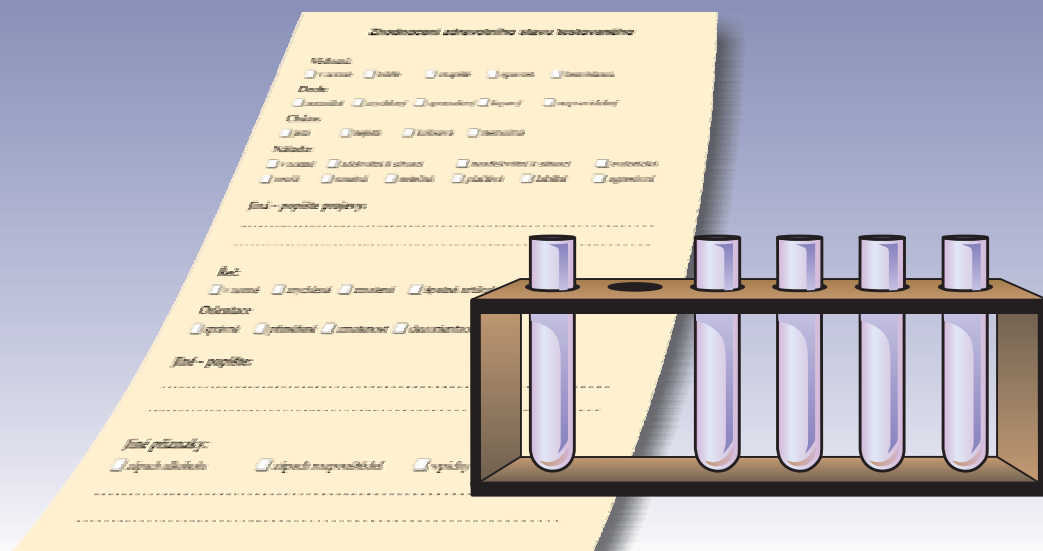

TESTOVÁNÍ dětí a mladistvých ve školách a školských zařízeních při podezření z užití návykové látky

Manuál vhodného postupu

Mgr. Lenka ENDRÖDIOVÁ, MUDr. Pavel KABÍČEK, CSc.,
Mgr. Jaroslav ŠEJVL, Mgr. Jarmila VEDRALOVÁ,
PhDr. Jana ZAPLETALOVÁ

Wolters Kluwer
Česká republika

**TESTOVÁNÍ
dětí a mladistvých
ve školách a školských zařízeních
při podezření z užití návykové látky**

Manuál vhodného postupu

**Klinika adiktologie
1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy
a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze**

TESTOVÁNÍ dětí a mladistvých

**ve školách a školských zařízeních
při podezření z užití návykové látky**

Manuál vhodného postupu

Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: ŠEJVL, J., ZAPLETALOVÁ, J., KABÍČEK, P., VEDRALOVÁ, J., ENDRÖDIOVÁ, L. *Testování dětí a mladistvých ve školských zařízeních při podezření z užití návykové látky: Manuál vhodného postupu*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2013. 88 s.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Testování dětí a mladistvých ve školách a školských zařízeních při podezření z užití návykové látky: manuál vhodného postupu / [Jaroslav Šejvl ... et al.]. – Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. – 88 s.

ISBN 978-80-7478-024-0 (Wolters Kluwer ČR)

373/378 * 316.346.32-053.2 * 615.212.7 * 613.83 * 616-07 * 34 * (437.3)

- školy
- děti a mládež
- návykové látky
- užívání drog
- diagnostické metody
- právní předpisy – Česko
- metodické příručky
- informační publikace

371 – Školství (organizace) [22]

Editor:

Mgr. Jaroslav Šejvl

Autoři publikace:

Mgr. Lenka Endrödiová, kapitola 3, 4 a 5

MUDr. Pavel Kabíček, CSc., kapitola 5

Mgr. Jaroslav Šejvl, kapitola 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 a 8

Mgr. Jarmila Vedralová, kapitola 7

PhDr. Jana Zapletalová, kapitola 1, 2, 3, 5 a 6

Recenzenti:

plk. JUDr. Břetislav Brejcha, Národní protidrogová centrála

Služby kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky

doc. PhDr. Bohumíra Lazarová, Ph.D., Ústav pedagogických věd

Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

MUDr. Iva Truellová, Ph.D., Ministerstvo zdravotnictví ČR

© Mgr. Jaroslav Šejvl, PhDr. Jana Zapletalová, MUDr. Pavel Kabíček, CSc., Mgr. Jarmila Vedralová, Mgr. Lenka Endrödiová, 2013

ISBN 978-80-7478-024-0 (váz./brož.)

ISBN 978-80-7478-025-7 (e-pub)

Afiliace ke grantu:

Publikace vznikla za podpory institucionálního programu podpory

PRVOUK – P 03 / LF 1 / 9.

Obsah

Použité zkratky	8
Použitá legislativa ve znění pozdějších předpisů	9
1. Úvod do problematiky	11
2. Elementární východiska	13
2.1 Dítě v době dospívání	13
2.2 Jednotlivé právní předpisy	13
2.2.1 Základní práva	13
2.2.2 Ochrana zdraví	14
2.2.3 Rodiče, zákonní zástupci a děti	14
2.2.4 Škola, školské zařízení a zaměstnání	15
3. Užívání návykových látek mezi dětmi a dospívajícími	17
3.1 Prevence a návykové látky ve škole a školském zařízení	17
3.1.1 Návykové látky mezi dětmi a dospívajícími	18
3.1.2 Když budeme návykové látky tvrdě potírat a bojovat s nimi, ze školy pak vymizí	18
3.1.3 Návykové látky jsou všude, nemá smysl pokoušet se je eliminovat	19
3.2 Jak snížit riziko užívání návykových látek u dětí?	20
3.3 Příznaky užívání návykových látek	21
3.3.1 Akutní intoxikace	21
3.3.2 Užívání návykových látek	22
3.3.3 Syndrom závislosti	22
3.3.4 Abstinenční příznaky	23
4. Účinky jednotlivých látek	24
4.1 Alkohol (etanol/etylalkohol)	24
4.2 Konopné látky (marihuana a hašiš)	25
4.3 Opioidy a opiáty	26
4.4 Stimulanty (stimulancia)	28
4.5 Halucinogenní látky	29
4.6 Léky vyvolávající závislost	30
4.7 Těkavé látky	32
5. Manuál testování (praktická doporučení)	34
5.1 Podstata testování dětí a mladistvých	35
5.2 Testování z hlediska platných zákonů	35
5.3 Screeningový test – co od něj nelze očekávat	37

5.4	Školní řád a jeho význam	37
5.5	Informovaný písemný souhlas zákonného zástupce s testováním (obecně)	38
5.5.1	Neexistence informovaného písemného souhlasu zákonného zástupce	38
5.5.2	Výjimky z informovaného písemného souhlasu	38
5.6	Důvodné podezření	39
5.7	Oprávnění k testování	39
5.7.1	Ohrožení života a zdraví uživatele	40
5.7.2	Není ohrožen život ani zdraví uživatele	40
5.8	Vyrozumění	41
5.9	Místnost pro testování	41
5.10	Základní informace pro testovaného	41
5.11	Informovaný souhlas uživatele	42
5.11.1	Nesouhlas uživatele s testováním	42
5.12	Provedení testu	42
5.12.1	Negativní výsledek testu	43
5.12.2	Pozitivní výsledek testu	43
5.13	Doprava testovaného do zdravotnického zařízení	44
5.14	Odborné lékařské vyšetření a hospitalizace ve zdravotnickém zařízení	44
5.15	Odpovědnost za testovaného	45
5.16	Návrat do školy nebo školského zařízení	45
5.17	Platba za vyšetření	45
5.18	Písemné podklady	45
5.19	Presumpce viny	46
6.	Závěr	48
7.	Přílohy	49
7.1	Vzor textu ve školním řádu	49
7.2	Vzor písemného informovaného souhlasu (rodič / zákonný zástupce)	49
7.3	Vzor Protokolu o provedení orientačního testu (škola / školské zařízení)	51
7.4	Národní protidrogová centrála – návrh na úpravu školního řádu	54
7.5	Souhrn platné legislativy	56
7.5.1	Ústava ČR	57
7.5.2	Listina základních práv a svobod	57
7.5.3	Úmluva o právech dítěte	58
7.5.4	Úmluva o lidských právech a biomedicině	59

7.5.5	Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování	60
7.5.6	Zákon o ochraně veřejného zdraví	63
7.5.7	Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	63
7.5.8	Zákon o rodině	64
7.5.9	Školský zákon	65
7.5.10	Zákon o návykových látkách	67
7.5.11	Tzv. tabákový zákon	67
7.5.12	Zákon o přestupcích	72
7.5.13	Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy ...	74
7.5.14	Trestní právo	74
7.5.15	Jednotná Úmluva o omamných látkách (New York, 1961)	75
7.5.16	Úmluva o psychotropních látkách (Videň, 1971)	77
7.5.17	Úmluva OSN o omamných a psychotropních látkách (Videň, 1988)	78
7.5.18	Nařízení vlády – množství větší než malé	80
7.5.19	Metodické doporučení MŠMT – rizikové chování	80
Použitá literatura		81
Slovníček odborných pojmů		84
Rejstřík		86

Použité zkratky

č.	číslo
ČNR	Česká národní rada
ČR	Česká republika
DVPP	další vzdělávání pedagogických pracovníků
ESPAD	The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs
event.	eventuálně
LF UK	lékařská fakulta Univerzity Karlovy
LZPS	Listina základních práv a svobod
MŠMT	ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NPC	Národní protidrogová centrála
OPL	omamné a psychotropní látky
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
SVP	středisko výchovné péče
THC	tetrahydrocannabinol
ÚPD	Úmluva o právech dítěte
VFN	všeobecná fakultní nemocnice
ZŠ	základní škola

Použitá legislativa ve znění pozdějších předpisů

Mezinárodní smlouvy:

Úmluva o právech dítěte (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.)

Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 96/2001 Sb. m. s.)

Jednotná Úmluva o omamných látkách (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 47/1965 Sb.)

Úmluva o psychotropních látkách (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1989 Sb.)

Právní předpisy ČR:

ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích

zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů

zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů

zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách)

nařízení vlády č. 455/2009 Sb., kterým se pro účely trestního zákoníku stanoví, které rostliny nebo houby se považují za rostliny a houby obsahující omamnou nebo psychotropní látku a jaké je jejich množství větší než malé ve smyslu trestního zákoníku

nařízení vlády č. 467/2009 Sb., kterým se pro účely trestního zákoníku stanoví, co se považuje za jedy a jaké je množství větší než malé u omamných látek, psychotropních látek, přípravků je obsahujících a jedů

1 Úvod do problematiky

Testování dětí a mladistvých ve školách a školských zařízeních pedagogickými pracovníky při **podezření na užití¹ návykové² látky** (dále jen „testování“) je komplikovaný úkon, který v sobě abstrahuje celou škálu postojů a norem z celého spektra lidské společnosti. Není to jen otázka školy či školského zařízení a práva, ale zasahuje i do oblasti zdravotních hledisek, etiky, morálních hodnot, sociálních postojů a sociálního statusu a bezprostředně ovlivňuje i filozofii vzdělávání a školy a školského zařízení jako instituce.

„Škola představuje jedno z nejdůležitějších prostředí pro podporu zdraví a preventivní opatření vůči dětem a mladistvým; škola má tedy značný prostor pro to, aby mohla působit jako činitel v oblasti prevence užívání drog a souvisejících problémů: a) podpora a rozvoj pocitu sounáležitosti mezi dětmi a jejich školou, b) zajištění cílené včasné podpory a krizové intervence pro vysoce rizikové děti a c) nabídku intervencí spočívajících v posilování rodiny. Literatura obecně naznačuje, že úspěšné a bezpečné zvládnutí přechodu od adolescence k dospělosti vyžaduje kvalitní seberegulační schopnosti, včetně aktivní regulace jednání a emocí, a možnost čerpat ze sociálního kapitálu determinovaného vazbami a vztahy s dospělými a vrstevníky. Existuje úzká vazba mezi mírou sounáležitosti, pociťované studenty a druhy (rizikového) chování, jako je užívání drog.“ (Roche, 2008, s. 10)

Testování obecně bylo prosazeno do pracovněprávních vztahů jako součást **péče o bezpečnost a ochranu zdraví zaměstnanců za účelem snížení rizika způsobení škod na majetku** – a to jak zaměstnavatele, tak i ostatních subjektů. Ve školství se v tomto případě v České republice jedná o zcela nový požadavek, který nelze řešit běžnou formou, jaká se aplikuje na dospěléou populaci například ve vztazích zaměstnanec–zaměstnavatel či řidič při kontrole dopravní policíí. V těchto případech se jedná o **smluvní závazky učiněné projevem svobodné vůle mezi dospělými, zralými osobami**.

V současné době v České republice existují dva hlavní názorové proudy, které se zabývají problematikou testování, ale jejich názory jsou v opozici.

¹ Užitím rozumíme konzumaci alkoholu a jakékoli jiné drogy (omamné či psychotropní látky) za účelem lišícím se od účelu, jenž byl zamýšlen, ve způsobu konzumace nebo množství (Zábranský, 2003, s. 17).

² Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné nebo psychotropní látky ve smyslu zákona č. 167/1998 Sb., o návykových látkách, ve znění pozdějších předpisů.

První proud **podporuje testování** a navrhuje jeho zakotvení do školního řádu. Argumentuje obvykle tím, že by děti měly vyrůstat ve zdravé škole bez rizika užívání návykových látek; akcentovány jsou hodnoty výchovy k úctě k právu a jeho dodržování (návykové látky jsou nelegální), plnění rodičovských (zákonných) povinností, které provází řádnou výchovu dětí – všechny tyto požadavky jsou v určité míře vyjádřeny i v zákonech České republiky. Tato skupina považuje testování za **aktivitu s preventivním podtextem** a testování je pro ni zpravidla determinováno buď písemným souhlasem zákonného zástupce dítěte s tímto úkonem, nebo i bez tohoto souhlasu ve výjimečných případech; neprosazují však realizaci testování bez vědomí zákonného zástupce testovaného.

Protipólem k výše popsané skupině jsou ti, kteří a priori **odmítají možnost testování** a svůj postoj hájí rizikem stigmatizace dítěte a neoprávněným **zášahem do jeho práv a integrity**. Rozdíly v názorech na tuto problematiku jsou nejen mezi rodiči (zákonnými zástupci), ale i mezi školskými pracovníky.

Mezinárodní ani národní legislativa rovněž neposkytuje jasné vodítko a názor, neboť je v této oblasti poměrně vágní, resp. neurčitá (problematikou testování ve školách a školských zařízeních se nezabývá), je tedy nutné vycházet z obecných deklarací mezinárodních úmluv a zákonů; někdy si ji tendenčními výklady obě skupiny přizpůsobují svým potřebám a názorům.

Cílem tohoto manuálu je poskytnout **právní analýzu legislativních předpisů**, které se problematiky dětí a návykových látek dotýkají, a zároveň představit vhodnou variantu postupu v této oblasti, a to jak z hlediska právního, tak i pedagogického a psychologického. Cílovou skupinou, pro kterou je tato analýza určena, nejsou jen **ředitelé a zástupci ředitelů základních, středních a středních odborných škol**, ale i **pedagogičtí a výchovní pracovníci** a také **rodiče** nebo ostatní **zákonní zástupci dítěte**.

Tato publikace má formu právního názoru zpracovatele, a **není** nijak **právně závazný**. Zpracováno podle právního stavu platného ke dni 1. února 2013.

2 Elementární východiska

2.1 Dítě v době dospívání

Při komunikaci a práci s dětmi a mladistvými je nutné k nim přistupovat diferencovaně, a to s ohledem na jejich věk, rozumové schopnosti a vyspělost. Dospívání je velmi složitým obdobím člověka a není vhodné jej posuzovat pouze z hlediska dospělého (a to jak z hlediska absolutní tolerance, či naopak kritičnosti vůči danému chování); stejně tak není účelné (a není ani úmyslem zákonodárce) a vhodné aplikovat na osoby mladší 18 let všechny právní předpisy, resp. jejich ustanovení, která jsou určena pro výkon práva u dospělé populace.

2.2 Jednotlivé právní předpisy

K pochopení legislativních předpisů, které jsou shrnuty v kapitole 7.5, je nutné brát ohled nejen na jejich znění (jazykový výklad), ale i na obsahový význam, kvůli němuž byly v daném legislativním předpisu zakotveny, a staly se tak právním nástrojem pro danou konkrétní oblast. Rovněž je třeba zvážit právní sílu/hodnotu jednotlivých předpisů, které se dané problematiky dotýkají, a jejich vynutitelnost a obhajitelnost v případech řešení před soudy.

2.2.1 Základní práva

Lidská práva jsou zaručena **Ústavou a Listinou základních práv a svobod** (dále též „LZPS“). Všichni lidé si jsou rovni v důstojnosti i v právech,³ stejně tak je zaručena nedotknutelnost osoby a jejího soukromí.⁴ Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a dobré jméno,⁵ kdy zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.⁶ Každý má právo na ochranu zdraví.⁷

Zájem dítěte musí být rozhodujícím kritériem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními

³ Čl. 1 LZPS.

⁴ Čl. 7 LZPS.

⁵ Čl. 10 odst. 1 LZPS.

⁶ Čl. 32 odst. 1 LZPS.

⁷ Čl. 31 LZPS.

sociální péče, školskými zařízeními, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.⁸

2.2.2 Ochrana zdraví

Jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla **svobodný a informovaný souhlas**. Tato osoba musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích. Dotčená osoba může kdykoli svobodně svůj souhlas odvolat.⁹

Jestliže **nezletilá¹⁰ osoba** není podle zákona způsobilá k udělení souhlasu se zákrokem, nemůže být zákrok proveden¹¹ bez svolení jejího zákonného zástupce, úřední osoby či jiné osoby nebo orgánu, které jsou k tomu zmocněny zákonem.¹² Názor nezletilé osoby bude zohledněn jako faktor, jehož závažnost narůstá úměrně s věkem a stupněm vyspělosti.¹³

Je nepochybné, že zájmem školy a školského zařízení je zajistit co nejbezpečnější prostředí tak, aby se v těchto institucích neprodávaly a neužívaly návykové látky, stejně tak je vhodné minimalizovat riziko, že ve škole budou děti pod vlivem návykových látek. Školní a školské prostředí je v tomto směru vázáno školským zákonem a s tím souvisejícími předpisy.

2.2.3 Rodiče, zákonní zástupci a děti

Rodiče nebo příslušní **zákonní zástupci** mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte; základním smyslem jejich péče musí přitom být **zájem dítěte**.¹⁴

Státy Úmluvy učiní všechna nezbytná opatření, aby **kázeň ve škole a školském zařízení** byla zajišťována způsobem slučitelným s lidskou důstojností dítěte a v souladu s touto úmluvou.¹⁵ A dále také přijímají všechna nezbytná opatření, včetně zákonodárných, správních, sociálních a kulturních

⁸ Čl. 3 Úmluvy o právech dítěte.

⁹ Čl. 5 Úmluvy o lidských právech a biomedicině.

¹⁰ Obecně mladší 18 let.

¹¹ Nejedná se o případy ohrožení života.

¹² Tímto právem nedisponuje pedagogický pracovník, pokud nemá podepsaný informovaný souhlas od zákonného zástupce dítěte.

¹³ Čl. 6 odst. 2 Úmluvy o lidských právech a biomedicině.

¹⁴ Čl. 18 Úmluvy o právech dítěte.

¹⁵ Čl. 28 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte.

opatření, k ochraně před nezákonným užíváním narkotických a psychotropních látek¹⁶ (čl. 33 Úmluvy o právech dítěte).

2.2.4 Škola, školské zařízení a zaměstnání

Pokud nahlížíme na otázku **testování školáků** analogicky jako na **testování zaměstnanců nebo řidičů při provozu vozidla**, je vhodné uvědomit si základní a významné právní rozdíly, které jednotlivé právní vztahy determinují.

Vztah zaměstnance a zaměstnavatele je upraven zákoníkem práce a je založen na dobrovolném projevu vůle obou stran; ze strany zaměstnavatele vytvořit pracovní pozici a přijmout na ni konkrétního zájemce a ze strany zaměstnance přijmout nabídku zaměstnavatele a dobrovolně za sjednanou odměnu pro něj odvádět požadovanou práci.

„Zaměstnanec je povinen nepožívat alkoholické nápoje a nezneužívat jiné návykové látky na pracovištích zaměstnavatele a v pracovní době i mimo tato pracoviště, nevstupovat pod jejich vlivem na pracoviště zaměstnavatele a nekouřit na pracovištích a v jiných prostorách, kde jsou účinkům kouření vystaveni také nekuřáci. Zákaz požívání alkoholických nápojů se nevztahuje na zaměstnance, kteří pracují v nepříznivých mikroklimatických podmínkách, pokud požívají pivo se sníženým obsahem alkoholu, a na zaměstnance, u nichž požívání těchto nápojů je součástí plnění pracovních úkolů nebo je s plněním těchto úkolů obvykle spojeno.“ [§ 106 odst. 4 písm. e) zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů] A rovněž je: *„zaměstnanec povinen podrobit se na pokyn oprávněného vedoucího zaměstnance písemně určeného zaměstnavatelem zjištění, zda není pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek.“* [§ 106 odst. 4 písm. i) zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů] Tedy jedná se o povinnost uloženou na základě zákona (čl. 4 LZPS).

Oproti tomu **školní docházka** není založena na dobrovolném právním aktu mezi školou (školským zařízením) a dítětem/žákem, ale je **povinná ze zákona**;¹⁷ tedy jedná se opět o povinnost uloženou zákonem. Současně není dovoleno, aby žák docházel do školy a školského zařízení pod vlivem návykových látek.

Přístup k dětem a mladistvým musí respektovat Úmluvu o právech dítěte (dále též „ÚPD“), související právní normy a rovněž tak věk žáka, jeho

¹⁶ Čl. 33 Úmluvy o právech dítěte.

¹⁷ Čl. 33 odst. 1 LZPS.

¹⁸ Srovnej § 36 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

rozumové schopnosti, osobnostní zvláštnosti a případná onemocnění. Současně je třeba brát v úvahu veškeré okolnosti, které s posuzováním případného ohrožení žáka návykovou látkou mohou souviset.

Dále je rovněž třeba vzít v úvahu, že jednou z povinností školy nebo školského zařízení je vytvoření **bezpečného prostředí**, s maximální snahou o minimalizaci rizika užívání návykových látek.

3 Užívání návykových látek mezi dětmi a dospívajícími

3.1 Prevence a návykové látky ve škole a školském zařízení

Užívání návykových látek ve školách a školských zařízeních je nesnadným tématem jak pro pedagogy a pedagogické pracovníky, tak i pro rodiče a zákonné zástupce dětí. I přesto, že v současnosti je možné o návykových látkách a jejich užívání vyhledat dostatek relevantních a validních informací, mnohým pedagogickým pracovníkům schází praktické zkušenosti a dovednosti, které by jim umožnily vyhodnocení informací a zaujetí takového postoje, na jehož základě by mohli včas a správně jednat. Informace z této oblasti, jejich aktuálnost a odbornost je třeba přenášet zejména do oblasti **preventivních aktivit školy a školského zařízení**. V tomto kontextu je nutné si uvědomit, že návykové látky jsou jednou z významných částí (nikoli však jedinou) na škále rizikového chování.

Velmi významným dokumentem/nástrojem školy v oblasti rizikového chování je **minimální preventivní program**. Miovský (2012) uvádí, že „*minimální preventivní program je poměrně složitou a komplexní intervencí. V podmínkách ZŠ se jedná o program, který začíná vstupem dítěte do školy a končí jeho odchodem – v tomto smyslu je kontinuální napříč celou základní školou. Zahrnuje současně jak nespecifické části (bezpečnostní standard snižující potenciál pro vznik a rozvoj rizikového chování), tak i specifické části.*“ Postup při zpracování minimálního preventivního programu školy a jeho jednotlivých částí uvádí opět Miovský et al. (2012), a to včetně pravidel pro vytvoření tzv. „bezpečné školy“.

V současné době jsou již k dispozici další nástroje, které umožňují pedagogům a pedagogickým pracovníkům vytvářet **preventivní a výchovné programy v oblasti rizikového chování**. Za tyto **nové nástroje** můžeme považovat například „Metodiku prevence užívání návykových látek Unplugged“, což je metodika všeobecné primární prevence návykových látek, jejíž cílovou skupinou jsou žáci 6. tříd základních škol. (Jurystová et al. In: Širůčková et. al., 2012)

Další využitelné nástroje představuje publikace v rámci **příkladů dobré praxe** programů školní prevence rizikového chování, kterou zpracovala Širůčková et al. (2012). Tyto nástroje jsou zaměřeny na metodiku osobnostního rozvoje, minimalizaci šikany, multisystémový model dětské skupinové psychoterapie, model indikované a selektivní primární prevence –

skupiny pro děti ze ZŠ s problémovým chováním a jejich rodiče, problematiku kouření, peer programy a na řešení problémového chování na 2. stupni ZŠ.

Rovněž je vhodné zmínit existenci Čtyřúrovňového modelu kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství. (Jurystová et al., 2012)

3.1.1 Návykové látky mezi dětmi a dospívajícími

Z výzkumů provedených v rámci studie ESPAD vyplývá, že mezi 15–16letými dospívajícími denně kouří **nikotinové cigarety** 26 % z nich, **alkohol** v průběhu posledních 30 dnů požilo 76 % **dospívajících** a až 52 % v posledním měsíci požilo alkohol v nadměrném množství (20 % bylo opilých natolik, že měli potíže s chůzí, řečí či výpadky paměti). (Csémy, Chomynová et Sadílek, 2009)

Celkem 45 % 15letých má **zkušenost s marihuanou**, 18 % ji požilo v posledním měsíci, 9 % vyzkoušelo **léky se sedativním účinkem** mimo lékařský předpis, 7 % **čichalo rozpouštědla**, 5 % vyzkoušelo **LSD či extázi** a 3 % okusili **metamfetamin (pervitin)** a až 18 % někdy zkusilo kombinaci tlumících léků na předpis s alkoholem. (Csémy, Chomynová et Sadílek, 2009)

Podle stejného výzkumu považují studenti za **lehce dostupný alkohol** (93 % studentů), **cigarety** (89 %) i **marihuanu** (66 %). Když tato čísla převedeme na realie běžné 9. třídy s 25 žáky, lze se domnívat, že cca 6 z nich pravidelně kouří, 13 z nich bylo v posledním měsíci alespoň jednou opilých, 4 z nich v posledním měsíci kouřili marihuanu nebo hašiš, 2 někdy vyzkoušeli sedativa mimo lékařský předpis, 1 až 2 někdy čichali rozpouštědla a ve dvou takových třídách se pravděpodobně najde 1 žák, který již má zkušenost s pervitinem.

Můžeme doufat, že ve škole a školském zařízení s dobrým klimatem, pevným školním řádem a komplexním preventivním programem budou tato čísla o něco nižší, ovšem očekávání, že mohou klesnout až na nulu, by bylo asi příliš optimistické.

3.1.2 Když budeme návykové látky tvrdě potírat a bojovat s nimi, ze školy pak vymizí...

Takový postoj se často odráží v podobě realizace **jednorázových represivních akcí** typu celoplošného testování všech dětí, kontrol tříd s pomocí

služebních psů policie nebo celní správy a poměrně přísnými postihy bez současné nabídky adekvátní pomoci.

Je nutné si uvědomit, že tyto represivní akce zpravidla nemají za následek snížení užívání návykových látek. Jejich častějším důsledkem je **narušení vztahu mezi dítětem a školou**. Dítě, které by možná při některých potížích našlo důvěrníka v učiteli či školním metodikovi prevence, který by ho mohl vhodně nasměrovat, případně vyhledat odbornou pomoc, tuto důvěru ztrácí a vyhledá při potížích spíš partu vrstevníků. Téma užívání návykových látek se ve škole (školském zařízení) postupně stává více tabuizovaným, a šance na včasné zachycení problémů spojených s jejich užíváním se tak snižuje.

Jiným důsledkem je, že při namátkových celoplošných kontrolách bývají nejčastěji „zachyceni“ ti, kteří s drogami pouze experimentují, a nezřídka i ti, co s návykovou látkou mají první zkušenost. Naopak ti „zkušenější“ již mají vyvinuté mechanismy, jak se o prohlídkách včas dozvědět a jak nebýt odhalen. Tato situace pak může zvýšit pocit nespravedlnosti – opravdu problémoví žáci odhalení (a potrestaní) nejsou, zatímco ti, co mají k problémovosti daleko, trestu neuniknou – ve třídě to pak může navodit atmosféru ve smyslu „nevyplatí se být hodný“.

Dalším negativem tohoto přístupu je, že opomíjí (problémové) užívání alkoholu a léků, které stále patří k frekventovaným problémům.

3.1.3 Návykové látky jsou všude, nemá smysl pokoušet se je eliminovat

Tento postoj je na opačném pólu než předchozí. Správně sice vnímá, že problémům s návykovými látkami na školách a ve školských zařízeních se nelze zcela vyhnout (nelze je zcela eliminovat), **rezignuje** však i **na snahu je alespoň zmírnit či snížit jejich dopad**. Dítě, které pravidelně (nad)užívá návykové látky, má zpravidla potíže i v dalších oblastech, a užívání návykových látek je často jen jejich součástí. Má tedy smysl hledat, kteří z žáků mají problémy, zajímat se o to, jak a za jakých okolností je možné jim pomoci.

Tolerantní postoj pedagogů a pedagogických pracovníků k užívání návykových látek může vést i ke **změně vnitřních norem žáků**, kteří se neztožní s negativní konotací užívání návykových látek, jejich škodlivostí a tím, že je dostupnými právními nástroji postihováno. V takovém prostředí se pak mohou návykové látky užívat častěji a rizikovějším způsobem než v prostředích, kde jsou právo a od něho se odvíjející povinnosti vyžadovány.

Dalším rizikem tohoto postoje je, že podobně jako v případě, kdy škola (školské zařízení) nepočítá s případným užíváním návykových látek u dětí, nebo je užívání bráno jako neřešitelný problém, může být opomenuta péče o tyto děti, protože se jim nedostane pomoci s problémem, se kterým nikdo nepočítá nebo o něm nechce vědět. Každý odklad vhodné intervence znamená ztížení vlastního průběhu léčby, vyšší riziko tělesných i psychických komplikací a pravděpodobně i větší sociální problémy u dítěte.

To, že školáci vyzkoušeli návykovou látku, a někteří je užívají i pravidelně, je realita, před kterou nelze zavírat oči, ale se kterou je nutné pracovat. Cílem pedagogických pracovníků by mělo být **kvalitně formovat postoje dětí k návykovým látkám**, a tím předcházet jejich zneužívání. V případě, že se děti rozhodou s návykovými látkami experimentovat, snažit se oddálit věk prvního experimentu, snížit frekvenci a rizikovost užívání, a tím snížit celkový dopad užívání na zdraví a vývoj dítěte. Následným cílem by mělo být vytvoření a zajištění pravidel, která budou bránit možnosti užívání návykových látek (včetně alkoholu), které nepatří do škol a školských zařízení. Dítě by tím porušovalo jasně definovaná pravidla a muselo by také za jejich porušení nést sankce.

3.2 Jak snížit riziko užívání návykových látek u dětí?

Vhodným způsobem, jak snížit riziko užívání návykových látek, je **prevence**, která začíná včas (několik let před rizikovým věkem), je naplňována způsobem, který je založený na vědeckých faktech přístupných té které věkové kategorii, je dlouhodobá, komplexní a vyhýbá se zastrašování a jednostranně podávaným informacím.

Vzhledem k tomu, že je **minimální preventivní program** již několik let **povinnou součástí RVP** a na většině škol a ve školských zařízeních by již měli být **školní metodici prevence** s odpovídajícím vzděláním v této oblasti, nebudeme se tímto zabývat podrobněji.

Zájemce o podrobnější informace lze odkázat na publikaci, která vyšla v roce 2010 a je volně ke stažení na webových stránkách Kliniky adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze pod odkazem: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/17/2670/Primarni-prevence-rizikoveho-chovani-ve-skolstvi>. Miovský et al. (2010) se zde podrobně zabývají východisky a teoretickým rámcem primární prevence, systémem školské primární prevence, evaluací těchto programů a školní socializací, disciplinací a prevencí rizikového chování.